

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук,
доцента, професора кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ПРЕПОТЕНСЬКОЇ МАРИНИ ПЕТРІВНИ
на дисертацію
Романової Олени Петрівни
«ВИБІР ЛЮБОВІ В БУТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ»,
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора філософії PhD
033 філософія**

Актуальність дисертаційного дослідження. Дисертація О.П. Романової є сучасним актуальним дослідженням. Звернення до феномену любові у людському житті має позачасовий вимір, виступаючи споконвічною темою філософських роздумів. Дисертантка аргументовано зазначає, що дана проблематика особливо актуальна у контексті форс-мажорних і драматичних обставин, в яких опинилося людство. Антропологічна криза, зафіксована ще наприкінці ХХ століття як складність виживання людей у ними ж створеному світі, трансформувалася у тотально граничний стан існування – на межі апокаліптичного сценарію. Авторка в контексті цього влучно ставить проблемне питання вибору любові, яке, зокрема, в останні роки є надзвичайно загостреним для людства. Епідемія коронавірусу, локдауни, російсько-українська війна, що на наших очах розгортається у якості геноциду проти нації й держави, стали тими «чорними лебедями» за термінологією Назіма Талеба, що кардинально змінили хід історії, видозмінюють людську цивілізацію і культуру. Зазначені явища чітко висвітлено у представленому дослідженні, зокрема, вміло окреслено світоглядні орієнтири та визначено проблематику вибору любові, зумовлену соціальними трансформаціями, що свідчить про багатоаспектне мислення дисертантки. Вочевидь у зазначених подіях розгойдується контрверза любові ненависті, і саме вибір любові, перемога любові є провідним запитом

сьогодення. Адже перемога любові – це перемога справедливості, істини, добра і краси над усім потворним, злочинним, інфернальним. Тому питання вибору любові та розкриття сутності любові саме через особистісний вибір значно підсилює актуальність роботи.

З усього кола любові як-то любов до Батьківщини, батьківська любов, любов до ближнього, любов до себе, любов до Бога, з цієї ієрархії *ordo amoris*, зазначеної ще батьком філософської антропології Максом Шелером, авторка вибирає предметом роздумів любов чоловіка і жінки. Це вдало корелюється з ментально-історичними традиціями українців, в яких кохання та сімейне життя як найвище соціальне втілення любові завжди виступали провідними цінностями. У цьому сенсі комплексне осмислення дисертанткою любові як вищої духовної потреби людини свідчить про те, що робота на часі і має надзвичайно важливе значення.

Оцінюючи дослідження з точки зору обраної теми, слід зазначити, що вперше О. Романовою сформульовано поняття «*вибір любові*», що є чітко окресленою науковою новизною в роботі та надає певний раціональний вектор у розгляді феномену любові, який здебільшого сприймається як площина ірраціонального. Виходячи з логічних і послідовних міркувань дисертантки, можна говорити про своєрідний «підготовчий період» в житті особистості, коли відбувається свідоме налаштування на любов як особистісне та суспільне благо. Такий важливий фокус дослідження слушно повертає увагу до цілого комплексу філософських та психоаналітичних аспектів, екзистенціальних підвалин буття людини та філософії повсякденності: на глибинному рівні в дисертаційній роботі аналізується роль батьків у формуванні вибору любові, вікові особливості вибору любові, феномени нарцисизму, андрогінізму, егоїзму тощо. Міждисциплінарний ракурс дисертації О. Романової свідчить про всебічний аналіз досліджуваного предмета, що ще більше актуалізує тему, роблячи її точкою біфуркації багатьох смисложиттєвих потоків у свідомості людини та у

науковій рефлексії. Тому обрана тема відповідає закликам сьогодення, а логіка її висвітлення є виправданою і виконаною на належному рівні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, оцінка змісту дисертації. Дисертаційне дослідження О. Романової має чітку і добре продуману структуру та містить достатнє обґрунтування основних положень, що виносяться на захист. Доречно з точки зору логіки дослідження визначено предмет, об'єкт, мету та задачі. Розділи дисертації мають відповідне їм спрямування. Особливо хочеться зазначити, що огляд літератури є структурованим, тематика рівномірно висвітлена, що дало можливість дисертанці системно і послідовно визначити наукову новизну, яка в повній мірі відповідає очікуваним результатам. О. Романова влучно обґрунтовує доцільність обраного напрямку дослідження і наводить низку принципових посилань на першоджерела, робить огляд тематичних праць мислителів у компаративістській єдності західних, східних та вітчизняних наукових надбань, критично їх осмислює, що демонструє глибоке володіння авторкою теоретичними знаннями з досліджуваної теми та надає роботі змістовної повноти.

У 1 розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження» дисертанткою ретельно підібрано та доволі переконливо представлено концептуальні філософські та психоаналітичні підходи в дослідженнях проблеми вибору любові між чоловіком та жінкою. Звертає на себе увагу висвітлена О. Романовою послідовна й досить вичерпна ретроспекція теми від античності з урахуванням надбань класичної німецької філософії, філософії екзистенціалізму, психоаналізу, філософської антропології та метаантропології. Безперечним здобутком авторки є визначена на стор. 34 багатовимірність феномену вибору любові (екзистенціальні, аксіологічні, соціокультурні прояви) закономірно підводить до обґрунтування міждисциплінарної призми дослідження.

Дисертантка слушно вказує на таку прикмету нашого часу, як стан онтологічної невизначеності (стор. 35), що підводить судження до

осмислення раритетної ідеї «нумінозного» та дозволяє надалі накреслити лінії демаркації між архетиповим, сакральним та утаємниченим у спектрі уявлень людини про ідеал любові. Розгорнуто цікаву кореляцію понять свободи волі (стор. 38), долі та любові, показано провідне значення екзистенціалу свободи у смисложиттєвих виборах й зокрема – у «вборі любові». Відзначимо вдало обгрунтовану О. Романовою компаративістику в оцінці підходів до проблематики любові як вибору на основі праць С. К'еркегора, М. Шелера, Н. Абаньяно, класиків психоаналізу та екзистенціального вектору психології у З. Фрейда, Е. Фрома, К. Юнга, Р. Мея, Е. Шострома тощо (стор. 42-52). Вкрай доречним нам бачиться представлений авторкою фрагмент розділу щодо контрверзи актуалізації та маніпуляції у вборі любові, що спричинено диктатом соціуму, певними догматами й трафаретами родинного життя людини. Зі стор. 52 звучить актуальна тема любові і влади, що зазвичай стає наріжним каменем у стосунках чоловіка і жінки. Особливо ціннісним етапом дослідницької думки О. Романової у 1 розділі є, з нашої точки зору, креативний розвиток ідей метаантропології у контексті заявленої теми, що дозволяє розвести екзистенційну сутність любові-пристрасті та любові-цілісності, остання з яких закономірно предстає як ідеал людських стосунків (стор. 54-60).

Звернемо увагу й на доцільно продуману О. Романовою аналітику щодо екзистенціалу страху, який може ставати на заваді «вбору любові», безпосередньо впливати на поведінкові патерни партнерів (стор. 68-70). Окремим здобутком дисертантки є цікавий нарис ментально-етнічних стереотипів «ідеального кохання» у народів світу (зі стор. 58). Відзначимо також здійснену належним чином компіляцію методологічних стратегій дослідження у єдності ідей С. К'еркегора, Р. Отто, К. Юнга, К. Ясперса, Н. Хамітова (зі стор. 68). Наслідком використання зазначених підходів стає виявлення деструктивних екзистенціалів людського буття у «вборі любові», як то жах, відчай, нудьга та у протиставленні їм – «вихід до справжності» (стор. 78), що й дозволяє людині бути щирою, актуалізованою, пошукачем

цілісної любові. Повноцінний огляд основних джерел за темою дисертації та вичерпне обґрунтування теоретико-методологічних підходів було комплексно та плідно застосовано О. Романовою в ході написання роботи.

Розділ 2. «Світоглядні, екзистенціальні й гендерні виміри вибору любові» присвячено осмисленню феномену «вибору любові» як однієї з основ формування людського світогляду. Варто зазначити, що увесь зміст розділу вдало сполучає теоретичні розмисли та приклади з практики життя. Привертає увагу слушна думка О. Романової щодо засилля поп-психології (стор. 99) на ринку тренінгів «особистісного зростання», де любов тлумачиться як мірило успіху, що обов'язково монетизується і, так би мовити, автоматично (у випадку слідування настановам «гуру») веде до щастя. Вочевидь вибір любові та її знаходження в реальності потребує глибинної праці, екзистенціального занурення людини в авторефлексію й у світ іншої особистості. Саме такий ракурс багатогранно і концептуально продемонстровано у подальших міркуваннях дисертантки.

О. Романова аргументовано доводить необхідність балансу мужності і жіночності у виборі любові, що здатне призвести особистість до співтворчості і цілісності у стосунках з коханою людиною (стор. 104). Можна погодитися з коректно наведеними прикладами родового диктату у питаннях інтимного життя та вибору партнера, що накладає печатку на усю долю людини (стор. 104). Переконаливо і потужно звучить ідея О. Романової про необхідність «світоглядної реконструкції» особистості у випадку деструктивних родових сценаріїв (стор. 111). Здобутком авторки стає звернення до кіносюжетів, що висвітлюють тему, зокрема, до к/фільму «Маргарита» Ксав'є Джаннолі (стор. 122). Слід зазначити також, що увесь 2 розділ наповнений неологізмами на кшталт «світоглядний вірус», «комплекс легкодуху», «перед-межі», «вічні межі», «міжграниччя», «ілюзорне буття», «мета-сутність», «мета-любов», «нарратив долі» (стор. 100-131), що є безумовною інновацією роботи. Оригінальним чином заданий комплекс

термінів дозволяє О. Романовій описати еволюцію екзистенціальних станів людини у «виборі любові» та скласти класифікацію з 14 типів можливого вибору: нарцис, егоїст, альтруїст, інтелектуал тощо (стор. 145).

Розділ 3. «Динаміка вибору любові в бутті сучасної людини: від нарцисизму до андрогінної цілісності» презентує контроверзу поведінкових патернів у стосунках чоловіка і жінки: союз чоловіка-нарциса і жінки-емпата та союз цілісних андрогінних особистостей. Досить коректними і евристично цінним є визначення О. Романовою провідних екзистенціалів деструктивної пари, де переважають віктимність з одного боку, а з іншого – різнобічні вияви психологічного насильства (стор. 179). У третьому розділі авторка чітко формує ще одну низку власних інноваційних дефініцій для більш точної передачі суджень: «псевдоприховування», «свободовихід», «свободоцентрування», «Я-Святий», «Я-Живий», «Підглядач» тощо (стор. 188-210). Створене О. Романовою науково-іноваційне термінологічне коло дозволяє їй звернутися до практики повсякденності у контексті вікових особливостей «вибору любові» та скласти таблицю-градацію цього вибору (стор. 194). Чотири етапи екзистенціальної діалектики, влучно виявлені дисертанткою, логічно підводять її до рішення обґрунтувати певний ідеал вибору любові, яким і стає андрогінна цілісність пари.

Очевидним здобутком міркувань О. Романової про андрогінний «вибір любові» є розташування феномену в комунікативному дискурсі. Ідея діалогізму любові-цілісності вельми доречна, адже саме через діалог й відбувається справжнє єднання особистостей в усій тілесно-душевно-духовній структурі. Авторкою справедливо зазначено, що перспектива цілісності й андрогінності у стосунках більш можлива у зрілому віці, коли людина пережила досвід кризи середнього віку, змогла по-дорослому переосмислити життя і здійснити духовну трансформацію, про яку йшлося у попередніх розділах (стор. 197-201).

Наприкінці зазначеного розділу О. Романова робить доречний акцент на суспільній складовій проблематики любові, торкається сфери медіа,

Інтернет-контенту, необхідності турботи держави з недопущення аморальних меседжів задля підтримки справжніх духовних цінностей. Можна погодитися також зі своєчасною пропозицією О. Романової залучати науковців, зокрема філософів, до суспільних публічних обговорень питань сімейного й суспільного життя. Слід відзначити також відповідність чітко сформульованих висновків підрозділів і загальних висновків дисертації поставленій меті, задачам і змісту роботи.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертації. Дисертація О. Романової справляє враження самостійного креативного дослідження, що містить низку обґрунтованих інновацій, представлених на високому рівні. Погоджуючись із зазначеною у роботі новизною, яка повністю відповідає результатам роботи, виділимо й підсумуємо найбільш вагомі, з нашої точки зору, інноваційні знахідки авторки.

1. Розкриваючи любов як сутнісну рису Homo sapiens, О. Романова переконливо показала важливість вольових раціональних інтенцій особистості, яка здатна осмислити родовий сценарій любові та здійснити духовний «огляд» й світоглядний переворот задля власного вдосконалення. Себто, справжній «вибір любові» можливий за умови «справжності» усього людського потенціалу, гармонізації власного життя, з чим неможливо не погодитися.
2. Детально розкрито вплив соціально-родових факторів та соціальних архетипів й сфери нумінозного як комплексу детермінації «вибору любові».
3. Методологічна призма дослідження вдало поєднує 5 стратегій, серед яких особливу увагу привертає творча експлікація філософської антропології як метаантропології для характеристики екзистенціальної діалектики люблячої людини.
4. Створено низку інноваційних дефініцій, які дозволили класифікувати й описати феномени людського життя на шляху «вибору любові».

5. Дисертація містить багато влучних прикладів з повсякденності, які яскраво демонструють теоретичні положення, переводячи їх у практику життя.
6. Зазначимо також значний обсяг апробації результатів дослідження та достатньо широку базу першоджерел. Ідеї дисертації знайшли своє відображення у 20 наукових роботах, 9 з них статті, опубліковані у вітчизняних та іноземних фахових виданнях, 2 з яких індексуються у Web of Science Core Collection, що свідчить про проведення науково-дослідної роботи виконаної на високому рівні. Відчувається наукова зрілість та самостійність авторки.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Разом з тим низка дисертаційних положень викликає бажання дискутувати й уточнювати ідеї.

1. Хотілося б запитати у дисертантки, чому не розведено поняття любові і кохання, адже мова йде переважно про гендерні стосунки й, зокрема, в українських реаліях.
2. Деякі положення хотілося б уточнити. Наприклад: чому пара за участю нарциса містить суто чоловічу роль аб'юза? Адже існує і тип нарцисичної жінки. Також в цьому контексті хочеться в'яснити, чому з усієї палітри деструктивних патернів в парі вибрано саме нарцисизм, а не якась інша девіація.
3. Було б доречним пов'язати опис станів людини, визначених через неологізми «передмежі», «міжграниччя», «вічні межі» з досить розробленим в сучасному науковому дискурсі поняттям лімінальності, оскільки зміст феноменів вочевидь корелюється з передлімінальним, лімінальним та постлімінальним етапами людського буття.
4. Наявною перевагою роботи є творення авторських дефініцій-неологізмів. Але їхня різнобарвність й чисельність потребує словника термінів, що стало б гарним додатком до змісту дисертації.

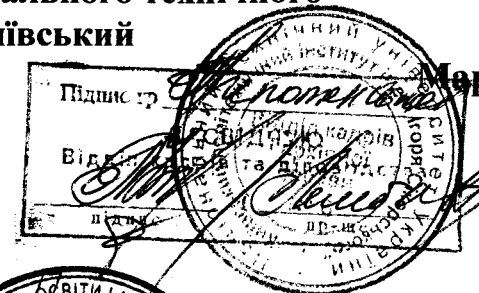
При цьому вказані дискусійні аспекти не знижують наукового рівня роботи, а мають рекомендаційний характер і можуть послугувати плідними орієнтирами у подальших дослідженнях авторки.

Висновок. Загалом дисертаційне дослідження Олени Петрівни Романової «Вибір любові в бутті сучасної людини» виконано на високому науково-теоретичному рівні, містить в собі інноваційні оригінальні положення та висновки, що мають значну практичну цінність. Представлена робота є цілісним, самостійним і логічно завершеним дослідженням з актуальної проблематики. Враховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для філософської спільноти, науки і практики, вважаємо, що дисертація О.П. Романової заслуговує на позитивну оцінку та відповідає вимогам Постанови Кабінету міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022, а її авторка Олена Петрівна Романова заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент:

**Доктор філософських наук, доцент, професор
кафедри філософії Національного технічного
університету України «Київський
політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»**

Марина Препотенська



Підписе Марина Препотенська
засвідчує.
Внешній секретар
КМі ім. Чорна Світлана



Валерія Хольська